

აპოლონ თაბუაშვილი

**XVIII საუკუნის 90-იანი წლების დასაწყისის ქართლ-კახეთის
სამეფოს საგარეო პოლიტიკური ისტორიის საკითხები**

XVIII საუკუნის 90-იანი წლების დასაწყისში ქართლ-კახეთის სამეფოს ირანის მმართველისაგან საფრთხე დაემუქრა. ამ პერიოდში ირანში გაბატონებისათვის ბრძოლაში აშკარად გამოიკვეთა ყაჯართა დინასტიის წარმომადგენლის, ალა-მაჰმად ხანის, უპირატესობა. მან განსაკუთრებული ყურადღება მიაპყრო სამხრეთ კავკასიას, რადგანაც ირანის მომავალი შაჰისათვის მას დიდი პოლიტიკური და სავაჭრო-ეკონომიკური მნიშვნელობა ჰქონდა.¹ აზერბაიჯანულ სახანოებთან ერთად, ალა-მაჰმად ხანს ქართლ-კახეთის სამეფოს დამორჩილებაც სურდა. ირანის პოლიტიკურ ორბიტაში მოქცევა სრულიად მიუღებელი იყო ერეკლე II-ისათვის. აღნიშნულმა გარემოებამ ქართლ-კახეთის სამეფოს საგარეო პოლიტიკა მთლიანად ირანული საფრთხის გასაწეობად მიაღწია.

გეორგიევსკის ტრაქტატიდან გამომდინარე, ბუნებრივია, ერეკლე II-მ დახმარება რუსეთს სთხოვა, თუმცა აღნიშნულ პერიოდში ქართლ-კახეთის სამეფოსა და რუსეთის იმპერიას შორის გარკვეული უთანხმოება არსებობდა. საქმე ის იყო, რომ ჯერ კიდევ 1787 წლის სექტემბერში რუსეთის მთავრობამ ტრაქტატით გათვალისწინებული, ქართლ-კახეთში მყოფი, ჯარის ნაწილები უკან გაიწვია. თავის მხრივ, მოკავშირისგან მიტოვებულმა ერეკლე II-მ, ქვეყნის უსაფრთხოებიდან გამომდინარე, ჯერ ახალციხის ფაშასთან გააფორმა სამშვიდობო ხელშეკრულება, 1788 წლის მიწურულს კი ოსმალეთის სულთანთან მიაღწია შეთანხმებას.² მართალია, გეორგიევსკის ტრაქტატის პირობებიდან გამომდინარე, ერეკლე II რუსეთ-ოსმალეთის ამ ომის შედეგად, იმპე-

¹ დ. კაციტაძე. ირანის ისტორია III-XVIII საუკუნეებში. თბ. 2009, გვ. 509-510.

² მ. დუმბაძე. საგარეო ორიენტაციის გადასინჯვა. საქართველოს ისტორიის ნარკვევები. ტ. IV. თბ. 1973, გვ. 710-718.

რიის დახმარებით, სამცხე-საათაბაგოს დაბრუნებას იმედოვნებდა, მაგრამ რუსეთის მთავრობისაგან ქართლ-კახეთის სამეფოს ინტერესების უგულებელყოფის პირობებში, ოსმალეთისაგან შესაძლო საფრთხის აცილებასაც დიდი მნიშვნელობა ენიჭებოდა. პარალელურად, ერეკლე II-მ რუსეთიდან გამოიწვია ქართლ-კახეთის სამეფოს მუდმივი წარმომადგენელი გარსევან ჭავჭავაძე, რომელიც საქართველოში დაბრუნდა 1788 წელს.³ ეს გარემოება კი ერეკლეს ოსმალეთთან ურთიერთობის მოგვარებას უადვილებდა.

მიუხედავად აღნიშნული დაძაბულობისა, ერეკლე II კვლავ ინარჩუნებდა მჭიდრო კავშირს რუსეთის იმპერიასთან და ამჯერად თავისი არაოფიციალური რეზიდენტის, კურიერ სულხან თუმანიშვილის, საშუალებით ამყარებდა კავშირს გრიგოლ პოტიომკინთან. ერეკლე II კვლავინდებურად ითხოვდა, რომ ოსმალეთთან დადებულ ხელშეკრულებაში გათვალისწინებული ყოფილიყო ახალციხის პროვინციის ქართლ-კახეთისათვის, ხოლო აჭარის იმერეთის სამეფოსთვის გადაცემის საკითხი.⁴ XVIII საუკუნის 90-იანი წლების დასაწყისიდან კი, როგორც აღვნიშნეთ, ქართლ-კახეთის სამეფოს მთავარი საზრუნავი ირანის აგრესიის მოგერიება გახდა. ამ მხრივ მდგომარეობა დღითი დღე უარესდებოდა: 1791 წელს აღა-მაჰმად ხანმა თითქმის მთელი აზერბაიჯანი დაიმორჩილა და მრავალრიცხოვანი ჯარის კონცენტრაცია დაიწყო. მან ერეკლეს მოკავშირე ყარაბაღისა (შუმის) და ერევნის ხანებს მორჩილებისაკენ მოუწოდა, თუმცა უარი მიიღო.⁵ საქართველოში ფიქრობდნენ, რომ ირანის მმართველთან დაპირისპირება გარდაუვალი იყო.⁶ ერეკლე II რუსეთთან ურთიერთობაში პრიორიტეტად ამჯერად ირანის საკითხს აყენებდა. 1791 წლის მიწურულში ქალაქ იასში ქართველი დესპანი სულხან თუმანიშვილი გრიგოლ პოტიომკინს შეხვდა და აღა-მაჰმად ხანის წინააღმდეგ სამხედრო და ფინანსური დახმარება მოითხოვა.⁷ ერეკლე II-ის აზრით, ოსმალეთთან ტრიუმფით დასრულებული ომის შემდეგ რუსეთის იმპერია ირანის საქმეების

³ მ. დუმბაძე. საგარეო ორიენტაციის გადასინჯვა. საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, გვ. 708.

⁴ იას. ლორთქიფანიძე. მასალები საქართველოს ისტორიისათვის (მე-18 საუკ.). მასალები საქართველოს და კავკასიის ისტორიისათვის. ნაკვეთი II. თბ. 1940, გვ. 81-82.

⁵ П. Г. Бутков. Материалы для новой истории Кавказа с 1722 по 1803 год. СПб. 1869. Ч. II, гл. 319-320.

⁶ Грамоты и другие исторические документы XVIII столетия, относящиеся до Грузии. Т. II. Выпуск II. Подъ ред. А. А. Цагарели. СПб. 1902, гл. 70.

⁷ იასე ცინცაძე. აღა-მაჰმად ხანის თავდასხმა, გვ. 90.

მოგვარებასაც შეეცდებოდა, რაც ავტომატურად ქართლ-კახეთის სამეფოსთვის ალა-მაჰმად ხანისაგან მომდინარე საფრთხის აცილებას ნიშნავდა. ქართველი პოლიტიკოსების აზრით, რუსული ინტერესების გასატარებლად ყველაზე ხელსაყრელი დრო სწორედ მაშინ იყო, რადგან ირანში ჯერ კიდევ გრძელდებოდა შიდა დაპირისპირება და ამავე დროს ომში ახლად დამარცხებული ოსმალეთი ალა-მაჰმად ხანს დახმარებას ვერ გაუწევდა. რუსეთს კი ქართველების და სომხების დახმარება კიდევ უფრო გაუადვილებდა საქმეს. დიპლომატიური აქტიურობის მიუხედავად, ერეკლეს იმედები არ გამართლდა. რუსეთის იმპერიამ, რომელმაც სწორედ იმ დროს დაასრულა ომი ოსმალეთთან, ახალი ომის დაწყებას არ აპირებდა და ერეკლე II-ს აცნობეს, რომ საქართველოში ჯარის გამოგზავნა არ იგეგმებოდა.⁸

ქართლ-კახეთის მეფისათვის ნათელი გახდა, რომ მისი სამეფოს უსაფრთხოებისთვის რუსეთის იმპერიამ იმ ეტაპზე არავითარი ქმედითი ღონისძიების გატარებას არ გეგმავდა. ამკარა საფრთხის წინაშე მდგომი ქვეყნისათვის აღნიშნული რეალობა შემამფოთებელი იყო და, ბუნებრივია, დღის წესრიგში დადგებოდა ირანული აგრესიის მოსაგერიებლად საგარეო გარანტიების ალტერნატიული ვარიანტის მოსინჯვა. ნიშანდობლივია ის ფაქტიც, რომ 1791 წლიდან 1793 წლამდე, ასეთ კრიტიკულ დროს, ქართლ-კახეთის სამეფოსა და რუსეთის იმპერიას შორის დიპლომატიური კავშირი თითქმის არ ფიქსირდება. ამავდროულად იკვეთება ერეკლე II-ის ოსმალეთთან მჭიდრო ურთიერთობის დამადასტურებელი დოკუმენტური მასალა. ამ ურთიერთობისთვის შესაბამის გარემოს ქმნიდა ის ფაქტებიც, რომ, ერთი მხრივ, იმ დროისათვის ქართლ-კახეთში აღარ იმყოფებოდნენ რუსეთის სამხედრო ნაწილები და, მეორე მხრივ, რუსეთში ერეკლე II-ის ელჩის, გარსევან ჭავჭავაძის, უკან გამოწვევა ფორმალურად იმპერიასთან დიპლომატიური ურთიერთობის გაწყვეტას ნიშნავდა.

XVIII საუკუნის 90-იან წლებში ქართლ-კახეთის სამეფოსა და ოსმალეთის ურთიერთობაზე ყურადღებას ამახვილებს სარგის კაკაბაძე და აღნიშნავს, რომ „მიუხედავად პრორუსული ორიენტაციისა, როგორც ეტყობა, ერეკლეს რუსეთის დიდი იმედი არ ჰქონდა, ამიტომ მან ოსმალეთის მთავრობასაც მიმართა გაძლიერებული ალა-მაჰმად-ხანისაგან დაცვის მიზნით. ერეკ-

⁸ მ. დუმბაძე, ზ. ცქიტიშვილი. საქართველო-ირანის ურთიერთობის გამწვავება. ირანელთა შემოსევა 1795 წ. საქართველოს ისტორიის ნარკვევები. ტ. IV. თბ. 1793, გვ. 754.

ლეს საიდუმლოდ გაგზავნილი ჰყავდა თავისი კაცები, კერძოდ თავ. იოსებ ბებუთაშვილი, მაგრამ ოსმალეთის მთავრობამ თავი აარიდა რაიმე ლაპარაკს და ერეკლეს დამამცირებელი სახით უარიც კი შეუთვალა ბაღდადის ფაშის აგენტის მეშვეობით“.⁹ ზოგადად წყაროთა სიმცირის გამო ქართულ ისტორიოგრაფიაში აღნიშნულ პერიოდში ქართლ-კახეთის სამეფოსა და ოსმალეთის ურთიერთობა სათანადოდ არ არის შესწავლილი.

საკითხის უკეთ შესწავლისათვის მნიშვნელოვანია უკანასკნელ პერიოდში გამოცემული ოსმალური საარქივო დოკუმენტები. როგორც მისი ავტორი მუშინ ილდიზთაში აღნიშნავს, ისტორიული დოკუმენტები უცვლელი სახით არის გამოცემული, მხოლოდ მომხდარა ტექსტების ადაპტირება და მცირე შემოკლება. გამოცემაში თურქულ და ქართულ ტექსტებთან ერთად, მოტანილია დედნების ფოტოები. აღნიშნული მასალიდან ჩვენთვის საინტერესო საკითხს ეხება სამი დოკუმენტი. პირველი მათგანი დასათაურებულია, როგორც „მოსკოვთან დაშორების უზრუნველყოფისათვის თბილისის ხანთან, ერეკლესთან ხელშეკრულების გაფორმების შესახებ, რომელმაც აღიარა ოსმალეთის სახელმწიფოზე დამოკიდებულება“. მასში აღნიშნულია:

„ჩვენი დიადო, სასწაულებრივო, დიდებულო, ძლიერო, მფარველო, მოწყალეო, ბატონო ფადიშაჰო!

ფადიშაჰის წინაშე წარდგენილი იყო თბილისის ხანის, ერეკლეს ცნობა, მისი დიად სახელმწიფოზე დამოკიდებულების აღიარების შესახებ და მისი შუამავლის, იოსებ ბეგის მეშვეობით გამოგზავნილი წერილის თარგმანი და მისი წერილობითი შემოთავაზებები. „ერეკლე ხანის წერილი და მისი შუამავლის შემოთავაზებები ვნახე. ურწმუნომ აქამდე რამდენჯერმე ითხოვა ემანი (გარანტია უსაფრთხოებაზე); თუმცა კვლავ დაარღვია ხელშეკრულების პირობები და ეშმაკობას მიმართა. ძალიან კარგი. ახლა კი ნება დავროთ, მაგრამ ზოგიერთი ჩვენი პირობა უნდა უნდა წავუყენოთ. მოსკოვის მიერ საქართველოსაკენ გაყვანილი გზის ღანგრევის მსგავსი, უსაფრთხოებასთან დაკავშირებული ზოგიერთი პირობის წამოყენებაა საჭირო. ამ საკითხზე კარგად მოიფიქრებ და საფუძვლიან წინადადებას წარმოადგენ, ვინაიდან ეს თემა მოსკოვთან ღავის საგანი გახდება“ – თქვენი ჰატი-ჰუმაინი ასეთი იყო.

⁹ ს. კაკაბაძე. კრწანისის ომი. თბ. 1991, გვ. 63. კაკაბაძე არ უთითებს მის მიერ გამოყენებულ წყაროებს. ჩვენი აზრით, მას უნდა ესარგებლა რუსეთის არქივებში დაცული იმ ცნობებით, რომლებსაც რუსი აგენტები გზავნიდნენ კონსტანტინოპოლიდან.

გაიცა ბრძანება: ფირმანი დაიწეროს პრიალა ქალაღზე! მისთვის განკუთვნილ ხელშეკრულებაში ჩადებული პირობების შუაგაციასთვის გადაცემა თუ სიძნელეს არ წარმოადგენს, გადაეცით. ერთი კარგი ქურქიც გაუგზავნეთ. ვნახოთ, ამის შემდეგ თუ კარგად მოიქცევა, ტანსაცმელი კიდევ გავუგზავნოთ. ეს საკითხები მოაწესრიგეთ და აქეთ მყოფი მისი კაცი საჩქაროდ გააგზავნეთ. ისედაც აქამდე უნდა გაგეგზავნათ. 1206 წლის 15 ჯემაზიელაჰირი / 1792 წლის 9 თებერვალი“.¹⁰

როგორც ვხედავთ, ერეკლე II-ს თავისი ელჩის პირით უსაფრთხოების გარანტიის სანაცვლოდ ოსმალეთის დამოკიდებულების აღიარება უთხოვია, რაზეც ოსმალეთის მთავრობას რუსეთთან დამაკავშირებელი გზის მოშლის მსგავსი პირობების წაყენება განუზრახია. კონკრეტულად თუ რა იგულისხმებოდა უსაფრთხოების გარანტიებში, წერილიდან არ ჩანს.

ამ მხრივ კიდევ უფრო საინტერესოა მეორე დოკუმენტი: „წერილი თბილისის ხანის, ერეკლეს მიერ რუსეთთან კავშირის გაწყვეტის და ოსმალეთის სახელმწიფოს დაქვემდებარებაში შესვლის შესახებ“. მასში აღნიშნულია:

„თბილისის ხანმა, ერეკლემ თქვენი უმაღლესობისაგან გაგზავნილი მაღალი ფირმანისა და ძღვნად ნაბოძები სიასამურის ქურქისათვის სამადლობელი წერილი გამოაგზავნა.

ერეკლე ხანი იწერება, რომ რეგიონის საზღვრისპირა რაიონებში უზრუნველყოფილია უსაფრთხოება და წესრიგი. იქ მცხოვრები მოსახლეობა კეთილდღეობასა და სიმშვიდეში ცხოვრობს და მისდამი მეგობრობისა და გულისხმიერების გამოხატვას ითხოვს. აცხადებს, რომ იმ გზების დანგრევას, რომელიც ადრე რუსებმა გაიყვანეს და რომლის მოშლასაც ჩვენ მოვითხოვთ, მის შესაძლებლობებს აღემატება. თორემ იგი ოსმალეთის სახელმწიფოს სამსახურში ყოფნით სიამაყეს განიცდის და ამაზე უკან არ დაიხევდა. იტყობინება, რომ ეს გზა მოსკოვთან მშვიდობიან მდგომარეობაში ყოფნისას მათი დახმარებით გააკეთეს ლეკების წინააღმდეგ. მაგრამ ინანა, რადგან ოსმალეთის სახელმწიფოს ეს ნაბიჯი არ მოეწონა და მოსკოველები უკან გააბრუნა. ამასთან აცხადებს, რომ მანამდე სტამბოლში მოავლინა ვინმე იოსები, რათა თუ იქნებოდა ფადიშაჰის ნება ხსენებული გზის დანგრევის საკითხთან დაკავშირებით, აუცილებელი იყო სპეციალისტებისთვის დავალების მიცემა და მათი გაგზავნა. ასეთ შემთხვევაში ამ ხალხს თავადაც გაუწევდა დახმარებას. იგი

¹⁰ მუჰმინ ილდიზთაში. საქართველო და ქართველები ოსმალურ საარქივო დოკუმენტებში. სტამბული. 2012, გვ. 205.

აცხადებს, რომ ამაყია დიადი სახელმწიფოს სამსახურში ყოფნით და არავითარ შემთხვევაში არ გადაიხრება არც ირანის და არც რუსეთის მხარეს. საფრთხის წარმოშობის შემთხვევაში თითონ დაიცავს თავს და არ ისურვებს სხვისი გამგებლობის ქვეშ შესვლას.

თუ ირანელი ალა მაჰმად ხანი მის ქვეყანას თავს დაესხმება იგი დახმარებისათვის მხოლოდ დიად ქვეყანას მიმართავს. აცხადებს, რომ გაამაგრებს საზღვრებს და თხოულობს არ დაიჯერონ მოწინააღმდეგეების მიერ მის შესახებ გავრცელებული ცრუ და ცილისმწამებლური ცნობები. სულთანი: წერილს გავეცანი“. სავარაუდო თარიღი 1206 / 1792 წელი.¹¹

ამ დოკუმენტიდან ნათელი ხდება, რომ ერეკლე II-ს ოსმალეთთან კავშირის და, ფორმალურად თუ ფაქტობრივად, მის დაქვემდებარებაში გადასვლის მთავარი მიზანი ალა-მაჰმად ხანის აგრესიის მოგერიება ყოფილა. გარდა ზემოთ აღნიშნულისა, დოკუმენტში საინტერესოა ერეკლე II-ს პასუხი რუსეთთან დამაკავშირებელი გზის მოშლასთან დაკავშირებით. ცხადია, რუსეთის გზა სასიცოცხლოდ მნიშვნელოვანი იყო ქართლ-კახეთისათვის არა მარტო პოლიტიკური, არამედ სავაჭრო-ეკონომიკური თვალსაზრისით და მის დანგრევას ერეკლე II არ დაუშვებდა, თუმცა სულთანს ამ საკითხზე თანხმობას უცხადებდა, თუ თავად ოსმალები განახორციელებდნენ მას. რუსეთთან ომში დამარცხებული ოსმალები კი გზის განგრევას ვერ გაბედავდნენ, რადგან ამას რუსეთის მთავრობა არ დაუშვებდა. ამრიგად, ერთი შეხედვით, ერეკლეს მიერ სულთნისადმი დათმობის მიუხედავად, რუსეთ-საქართველოს დამაკავშირებელ გზას მოშლა არ ეშუქებოდა, რაც ერეკლე II-ის მოხერხებულ დიპლომატიას ადასტურებს. საინტერესოა ასევე ერეკლეს განზრახვა, ალა-მაჰმად ხანის განეიტრალების სანაცვლოდ, ოსმალთა დაქვემდებარებაში გადასვლის შესახებ. ერეკლე II ამ შემთხვევაშიც, ფაქტობრივად, არაფერს აგებდა, რადგან რუსეთთან ომში დამარცხებული ოსმალეთი ქართლ-კახეთის სამეფოს თავის რეალურ დაქვემდებარებაში ვერ მოაქცევდა, რადგან საამისო არც დიპლომატიური და არც სამხედრო ბერკეტები მას არ ჰქონდა. ამდენად, აღნიშნული ხელშეკრულების დადების შემთხვევაში ერეკლეს სამეფოს სუვერენული უფლებები თითქმის არ იზღუდებოდა.

გარდა მოტანილი ოსმალური საბუთებისა, 1792 წელს ოსმალეთთან მჭიდრო ურთიერთობას სხვა დოკუმენტებიც ადასტურებს. მათი უმრავლესო-

¹¹ მეუბინ ილდიზთაში. საქართველო და ქართველები ოსმალურ საარქივო დოკუმენტებში, გვ. 207.

ბა გამოქვეყნებულია ექვთიმე თაყაიშვილის მიერ გამოცემული საქართველოს სიძველენის III ტომში, რომლებიც წარმოადგენს ქართველი სახელმწიფო მოღვაწეების გაგზავნილ წერილებს ახალციხის საფაშოში. ერეკლე II-ის, ბატონიშვილების და სხვა პირების მიერ გაგზავნილი წერილების ადრესატები ოსმალეთში წარგზავნილი ელჩი იოსებ მიშკარბაში (ბეჰუთაშვილი – ა. თ.),¹² ახალციხის ფაშა და ოსმალეთის სახელმწიფოს მოხელეები არიან. ამ წერილებიდან ირკვევა ოსმალეთისა და ქართლ-კახეთის სამეფოს მჭიდრო პოლიტიკური კავშირი.¹³ ერეკლე II თავის ერთ-ერთ წერილში, რომელიც გაიგზავნა ხერთვისის ალა იბრეიმ ბეგთან და იოსებ მიშკარბაშთან, წერდა: „...თქვენი წიგნი მოგვივიდა. რაც მოგეწერათ, ვიუწყეთ. მისკარბაშო იოსებ! შენ ხომ კარგად იცი, რომ რაც ლეკი აქ იყო და გამოვისტუმრეთ, იმის მეტი ლეკი ჩვენს ქვეყანაში არ იყო, რომ მოგვემატებინა, და თათრის ჯარი ათას ხუთასამდინ ბრძანება მივეცით, რომ ახლავ ჩვენის მიმბაშის ავთანდილისა და აბდულა სულთნის სარქარდობით (მეთაურობით – ა. თ.) იახლებიან. ჩვენს ძმას, ბედნიერს ვეზირს და ჩვენს სიძეს დავით სარდალ-ქალაქის მოურავს დღეს-ხვალ ვისტუმრებთ, რომ ქართველის ჯარით სურამსა და იმ ახლო ადგილებში დადგეს, რომ თუ დასჭირდეს ჩვენს ძმას, როგორც იმისი ნება იყოს, ისე იახლნენ... ეს, რომელიც ეხლა ჯარი გამოვისტუმრეთ, როგორც მაგათი ნება არის, ბატონს, ჩვენს ძმას ისე ერთგულად მსახურებენ. და თუ ქართლისა და იმერეთის ჯარს ითხოვს და ინებებს, როგორც მაგათი ნება იქნება, ისე იახლებენ... ჩვენის შვილის მეფის სოლომონისაგანაც (იმერეთის მეფე სოლომონ II – ა. თ.) ასე გვგონია, რომ ჩვენის ძმის ბედნიერის ვეზირისათვის თავის თავიც არ დაზოგოს, თორემ არამც თუ თავისი ჯარი.“ წერილი დათარიღებულია 1792 წლის 2 მარტით.¹⁴

როგორც ვხედავთ, ერეკლე II-ს ოსმალეთის საფაშოებთან და ვეზირთან არა თუ მჭიდრო დიპლომატიური ურთიერთობა, არამედ სამხედრო კავშირიც დაუმყარებია და ჩვენთვის უცნობი მიზეზებით, ქართლ-კახეთის სამეფოში მყოფ ლეკებს და ქვეყანაში მცხოვრებ მუსლიმი მოსახლეობისაგან შეკრებილ ჯარს უგზავნის, დამატებითი საჭიროების შემთხვევაში კი სამეფოს ჯარით დახმარებასაც აღუთქვამს, რომელსაც მისი მოკავშირე სოლომონ II-ც

¹² იმ დროს იოსებ ბეჰუთაშვილი ახალციხის საფაშოში იმყოფებოდა.

¹³ საქართველოს სიძველენი. ტ. III. ე. თაყაიშვილის რედაქტორობით. ტფ. 1910, გვ. 58-65.

¹⁴ საქართველოს სიძველენი. ტ. III, გვ. 58-59.

შეუერთდებოდა. სამხედრო კავშირს შეეხება ერეკლე II-ის სხვა წერილებიც.¹⁵ იმავე წერილებიდან ირკვევა, რომ დასახელებული ვეზირი ვინმე ქაიახეგი ყოფილა, რომელიც, სავარაუდოდ, ოსმალეთის სახელმწიფოს ჩრდილო-აღმოსავლეთის საფაშოების საკითხებს კურირებდა და მასვე ევალეებოდა ერეკლე II-სთან მოლაპარაკებები.¹⁶

აღნიშნული კავშირებით ჩანს, ერეკლე II ოსმალეთის სულთნისა და მისი მოხელეების კეთილგანწყობის მოპოვებას ცდილობდა, რაც ირანული საფრთხის გამანეიტრალებელი უნდა ყოფილიყო.

თუ რა კონკრეტული შედეგი გამოიღო ერეკლე II-ის ამ ნაბიჯებმა, გარკვეულად აღნიშნულია კიდევ ერთ ოსმალურ საარქივო დოკუმენტში. დოკუმენტში – „ერეკლე ხანისთვის ბუნდოვანი პასუხის მიცემის შესახებ, რომელიც ირანელი ალა მაჰმად ხანის წინააღმდეგ დახმარებას ითხოვს“ – აღნიშნულია:

„ჩვენო მაღალო სულთანო,

ჩემო დიადო, სასწაულებრივო, დიდებულო, ძლიერო, მფარველო, მოწყალეო ბატონო.

სახელმწიფოს დიდებულებთან განხილულ იქნა საკითხი, რომ თბილისის ხანმა ერეკლემ, სტამბოლში კაცი გამოაგზავნა და ირანის ცენტრალური ხელმძღვანელობისაგან დამოუკიდებლად მოქმედი ალა მაჰმად ხანის წინააღმდეგ მფარველობა ითხოვა. ამაჰმად დიადი სახელმწიფო ირანელებთან მშვიდობიან მდგომარეობაში იმყოფება. თუ პერიოდულად ცალკეული ხანები მოაწვებენ ლაშქრობებს ერთმანეთის წინააღმდეგ ჩვენ არსებული ხელშეკრულებით ვიმოქმედებთ და არ ჩავერევით მათ საქმეში. თუ ალა მაჰმად ხანი თბილისის წინააღმდეგ გაილაშქრებს და საქართველო ოსმალეთს სამხედრო ან სხვა სახის დახმარებას მოთხოვს ჩვენ თავი უნდა შევიკავოთ, რადგან მათთვის დახმარების გაწევა ძველი ხელშეკრულების დაარღვევას, ერეკლე ხანის პატრონობას და ირანთან მშვიდობის დარღვევას გამოიწვევს. მითუმეტეს, რომ ალა მაჰმად ხანისაგან საფრთხის შესახებ ერეკლე ხანს თავის წერილში დიად არ უცნობებია და ელჩის მიერ ზეპირად იქნა გაცხადებული. წერილის განხილვისას მივიდნენ იმ დასკვნამდე, რომ ერეკლე ხანისთვის გასაცემ პასუხში არავითარ შემთხვევაში არ უნდა იხსენიებოდეს ალა მაჰმად ხანი და „რადგან ერეკლე ხანი მუდმივად გვიჩვენებს ერთგულებას, ოსმალე-

¹⁵ საქართველოს სიძველენი. ტ. III, გვ. 61-62.

¹⁶ საქართველოს სიძველენი. ტ. III, გვ. 63.

თის სახელმწიფოს მხრიდან კარგ მიპყრობასა და კეთილგანწყობას მიიღებს“ მსგავსი ბუნდოვანი გამონათქვამები უნდა იქნეს გამოყენებული. სულთან: წერილს გავეცანი“. ¹⁷

აღნიშნული დოკუმენტის ქართულ თარგმანს, სხვა დოკუმენტებისაგან განსხვავებით, თარიღი არ აქვს. თურქულ ტექსტში კი მითითებულია 1797 წელი, რაც, ჩვენი აზრით, შეცდომა უნდა იყოს და ის 1792 წელს უნდა იყოს შედგენილი, რადგან შინაარსობრივად ზემოთ მოტანილი ორი დოკუმენტის კონტექსტშია შედგენილი. ამასთან ერთად, ალა-მაჰმად ხანი „ირანის ცენტრალური ხელმძღვანელობისაგან დამოუკიდებლად მოქმედ“ მმართველად არის მოხსენებული, რაც მხოლოდ 1790-იანი წლების დასაწყისის მდგომარეობას შეესაბამება, რადგან 1796 წელს მან გვირგვინი დაიდგა და შაჰის ტიტული მიიღო. ¹⁸

როგორც ამ დოკუმენტიდან ჩანს, ოსმალეთის სულთანს ერეკლე II-ისათვის ალა-მაჰმად ხანის წინააღმდეგ დახმარებაზე უარი უთქვამს. ცხადია, ქართლ-კახეთის მეფეს მათ ბუნდოვან პასუხში რეალური კონტექსტის ამოკითხვა არ გაუჭირდებოდა. ერთი სიტყვით, ოსმალეთთან კავშირმა შედეგი ვერ გამოიღო, რის შემდეგაც საგარეო პოლიტიკა, რა თქმა უნდა, გადაისინჯებოდა. აღსანიშნავია, რომ ქართულ საბუთებშიც აღარ ჩანს ახალციხის საფაშოსთან რაიმე სახის სამოკავშირეო ურთიერთობა.

ოსმალეთთან წარუმატებელი ურთიერთობის შემდეგ ერეკლე II-ისათვის ცხადი გახდა, რომ ერთადერთი პოტენციური საგარეო მოკავშირე ირანის წინააღმდეგ, თუნდაც არასანდო, რუსეთი შეიძლება ყოფილიყო. წარსულში არსებული უკმაყოფილების მიუხედავად, რუსეთთან მჭიდრო ურთიერთობის აღდგენა სასიცოცხლო მნიშვნელობას იძენდა. მართლაც, 1793 წლიდან განახლდა რუსეთთან ინტენსიური დიპლომატიური ურთიერთობა, ხოლო იმავე წლის დეკემბერში ხელახლა გაიგზავნა ელჩი გარსევან ჭავჭავაძე. აღნიშნულთან დაკავშირებით ერეკლე II მიმართავდა ეკეტერინე II-ს: „ტრახტატსა შ-ა... მეხუთე არტიკულისა, გვაქვს თანამდებობა, რათამცა უმაღლესს კარზე იმყოფებოდეს კაცი სარწმუნო ჩვენი, რომლისათვისაც... წარმოგზავნეთ უმაღლესისა კარისადმი პოლნამოშჩნი მინისტრი ჩვენი, ღენერალ ადიუტანტი და ნამესნიკი ყაზახისა კნიაზ გარსევან ჭავჭავაძე, უერთგულესი ძე მამულისა

¹⁷ მეუბნები ილდიზთაში. საქართველო და ქართველები ოსმალურ საარქივო დოკუმენტებში, გვ. 209.

¹⁸ დ. კაციტაძე. ირანის ისტორია III-XVIII საუკუნეებში, გვ. 510.

თვისისა... ვითარცა უსარწმუნოესა მისანდოსა ჩვენისა.“¹⁹

ერეკლე II, 1793 წლიდან რუსეთთან აღდგენილი ინტენსიური დიპლომატიური ურთიერთობის პარალელურად, ჩანს, იმპერიისგან ფარულად კვლავ განაგრძობდა ოსმალეთთან გარკვეულ კავშირს და ალა-მაჰმად ხანის წინააღმდეგ დახმარების მიღებას ცდილობდა. ამ კავშირს ადასტურებს რუსეთის კონსტანტინოპოლელი რეზიდენტების მოხსენებები თავიანთი მთავრობისადმი.²⁰

როგორც ვხედავთ, XVIII საუკუნის 90-იანი წლების დასაწყისში ერეკლე II-ს მნიშვნელოვანი საგარეო პოლიტიკური ნაბიჯები გადაუდგამს და ხელთ არსებული ყველა ბერკეტი გამოუყენებია ირანის მმართველის მხრიდან მოსალოდნელი აგრესიის მოსაგერიებლად. განსახილველ პერიოდში მიმდინარე მოვლენები, რა თქმა უნდა, ერეკლე II-ის საგარეო პოლიტიკური კურსის შესახებ ზოგადი დასკვნების გამოტანის საშუალებას არ იძლევა, თუმცა აღნიშნული მოცემულობა გვიჩვენებს, რომ ქართლ-კახეთის მეფე ხელმძღვანელობდა არა წინასწარ შემუშავებული გულუბრყვილო პოლიტიკური ორიენტაციით, რაც ქართულ ისტორიოგრაფიაში თითქმის უალტერნატივოდაა მიღებული, არამედ პრაგმატულად, კონკრეტულ მომენტში ქვეყნის საჭიროების მიხედვით.

¹⁹ Грамоты и другіе историческіе документы XVIII столетія, относящіеся до Грузіи. Том II. выпуск I. Подъ редакціею А. А. Цагарели, СПб. 1898, გვ. 114.

²⁰ იხ.: იასე ცინცაძე. ალა-მაჰმად-ხანის თავდასხმა საქართველოზე (1795 წელი). თბ. 1969, გვ. 105-116.

Apolon Tabuashvili

ISSUES FROM HISTORY OF FOREIGN POLICY OF KARTL-KAKHETI KINGDOM IN THE BEGINNING OF 1790s

Summary

Article deals with the foreign policy of Kartl-Kakheti Kingdom at the beginning of 90s of the 18th century. Three newly published Ottoman documents are discussed which sustain the information about the diplomatic relations between Kartl-Kakheti Kingdom and the Ottoman Empire. The Documents are providing the information concerning Erekle II's appeal in 1792 to the Sultan of the Ottoman Empire for the assistance against Agha Mohammad Khan, whose invasion was expected by the Georgian king. In case of the guarantees on the peace terms from the Ottomans, Erekle was ready to cease the relationship with the Russian Empire and instead to pledge allegiance to the Sultan. From the same documents we see that the attempts of representatives of Kartl-Kakheti Kingdom to achieve success in diplomacy with the Ottomans was a failure.

As we can guess, the drastic change in Kartl-Kakheti Kingdom's foreign policy was motivated by the following reasons: in the end of 1791 Erekle II had decided that for the safety of his kingdom the Russian Empire was unwilling to take any security measures. The country was in a dangerous situation due to the Iranian aggression hence he was in quest for the alternative variants to ensure the security of his kingdom.

After the failure with the Ottoman Empire even unreliable Russia was seen as the only potential partner for king Erekle II. From 1793 Kartl-Kakheti Kingdom resumed the intensive diplomatic relations with the Russian Empire.

The Ottoman documents are especially rich regarding the Georgian-Ottoman relationship, hence they provide interesting information about above discussed issues.